

KNJIŽEVNOST ZA NAJSTNIKE KOT IZZIV ZA USTVARJALCE IN ZALOŽNIKE

»To sem morala povedati, da boste vedeli, da nismo več otroci, da nismo zgolj šolarji in ne živimo samo v knjigah, da od življenja jemljemo, kar nam pač nudi, da pa nam je včasih kljub temu strašno dolgčas ... « (je rekla Ada)

»Takšna je torej današnja mladina!« (je globoko presunjena zaklicala Kopačeva in si z obema rokama zakrila svoj trpeči obraz.)

Anton Ingolič, Gimnazijka, 1967

Komu je namenjena mladinska književnost, pove že njeno ime, vendar pri njenem nastajanju, razpečevanju in interpretaciji sodelujemo predvsem odrasli: pisatelji in pesniki, uredniki in založniki, učitelji in knjižničarji, pa raziskovalci in profesorji. V svojem prispevku bom skušal dokazati, da je mladinska književnost dinamičen ustvarjalni proces in sistem profesionalnih disciplin, katerih skupni cilj, razvoj in uveljavljanje mladinske književnosti, je odvisen od kompromisov in sodelovanja.

Tradicionalno vektorsko daljico avtor–besedilo–bralac sem se odločil razširiti v ploskev z najmanj tremi ključnimi točkami, med katerimi je toliko povezav, da bolj kot na trikotnik spominjajo na obod kroga. Pisatelji ne pišejo samo zase, temveč za starostno in estetsko predvidljivo publiko, in večino del želijo objaviti v založniških programih z določeno tradicijo, značajem in odjemalci. Založniki nenehno širijo in posodablajo programe, iščejo nova dela, avtorje in bralce. Mladi bralci so sicer hvaležno, a zahtevno občinstvo, saj niso enakovredno naklonjeni vsaki temi in njeni obdelavi. To seveda velja tudi za učitelje in knjižničarje, ki se dobro zavedajo, katere knjige si zaslužijo mnogo bralcev in katere lahko brez škode ostanejo zaprte.

Med avtorji, založniki in bralci so v vseh smereh poleg znanih specifičnih problemov možna tudi številna bilateralna vprašanja: Kaj pričakujejo drug od drugega in kaj ponujajo, ali razumejo in uresničujejo njihova pričakovanja, ali so zadovoljni z lastnimi in skupnimi dosežki, kako in zakaj se drug drugemu prilagajajo, kako si predstavljajo poslanstvo, vsebino in načine bodočega sodelovanja, kako bodo nastajale kvalitetne in priljubljene knjige prihodnje generacije.

Pri svojem razmišljanju se bom omejil na tisto ciljno skupino, ki so jo raziskovalci ponavadi pojmovali kot mejno, le še pogojno pripadno mladinski književnosti in na prehodu k odraslemu, formiranemu bralcu. Več pojavov nas svari pred pretiranimi poenostavitvami – čas pravljič in nedolžnega otroštva se resnično krajša, vendar se obdobje šolanja podaljšuje in vstop v svet odraslih se vse bolj odmika – torej se časovni in tematski okviri posebne najstniške in mladinske književnosti bolj in bolj širijo. V angloameriškem svetu se je že pred leti uveljavil pojem Young Adult fiction – leposlovje za odrasčajoče in v najširšem razponu označuje mladino med 10. in 20. letom starosti.

Začetki tovrstne mladinske književnosti segajo v petdeseta leta tega stoletja, simptomatično ga posebej karizmatični Salingerjev roman *Catcher in the rye* (*Igra v rži*, 1966) iz leta 1951. Petdeseta in šestdeseta upravičeno veljajo za dobo, v kateri se je rodilo in uveljavilo najstništvo (adolescenca) kot pomembna razvojna faza, družbena skupina in potrošniški trend. Mladi so se množično, lahko bi rekli globalno, začeli upirati pravilom tradicije, vzgoje, vedenja, oblačenja in družbene koristnosti. Delno je to seveda posledica biološkega in čustvenega zorenja, v veliki meri pa vendarle odraz zgodovinskih okoliščin. Preden opozorim na neizogibne in slejkoprej pozitivne učinke te revolucije, naj bežno predstavim nek drug zgodovinski proces – rojstvo otroštva v 19. stoletju.

Ameriški teoretik Neil Postman v svoji zanimivi knjigi *The Disappearance of Childhood* ugotavlja, da je otroštvo kot družbeno priznan status, ki mu pripadajo tudi posebne pravice in atributi, staro komaj 200 let. V srednjem veku so bili otroci samo majhni odrasli, v zgodnjem kapitalizmu pa cenena delovna sila. Z uvedbo strojev in manjše potrebe po delavcih so se začeli uveljavljati šolstvo, kultura in družinska omika, z njimi pa tudi tabuji otroštva, povezani z ekonomijo, spolnostjo, trpljenjem in smrtjo. Otroštvo je bilo stanje blažene nevednosti, odraščanje pa sramežljivo odkrivanje skrivnosti sveta odraslih. Zaradi krute transparentnosti realnosti sodobnega sveta, predvsem po zaslugi najbolj demokratičnega medija, televizije, se nedolžno, pravljичno otroštvo krči in izumira – mladi legitimno in ob podpori dobronamernih staršev zahtevajo posvetitev v skrivnosti odraslosti brez laži in olepšav.

Toda v dvajsetem stoletju otroštvo nenehno pridobiva na pomenu in veljavi. Metka Kordigel večkrat omenja, da živimo v stoletju otroštva, in da se odnosi v sodobni družini in postindustrijski družbi nevarno prevešajo v absurdno nasprotje – namesto, da bi otroci odraščali, se potročajo straši in cele družine. Odkrili smo odločilen in daljnosežen pomen prvih mesecev življenja za celoten razvoj otroka, ki ga želimo poslati v kruti svet odraslih dobro izobraženega in razgledanega. (Tam okoli tridesetega leta starosti.)

Najstniki v drugi polovici dvajsetega stoletja predstavljajo novo družbeno skupino z opazno ekonomsko močjo – orjaška sredstva, ki jih z evfemizmom imenujemo žepnina, namenjena za kozmetiko, modna oblačila, plošče, zabavno elektroniko, telefoniranje, šport, počitnice, kino, osvežilne in opojne pijače, sladke in slane prigrizke, cigarete, mamila, pa tudi tečaje tujih jezikov, plesa, časopise in knjige, v skupnem družbenem dohodku sodijo med pomembne oblike porabe. Hkrati s tabujem ekonomske nedolžnosti vedno hitreje padajo tudi prepreke sramu, erotike, nasilja in smrti, kar se seveda odraža tudi v sodobni mladinski književnosti.

Nič čudnega, da ima današnja mladina drugačen odnos tudi do knjig in književnosti kot recimo pred 30 leti. – Ti seveda ne berejo izključno knjig po izbiri avtorjev, staršev in učiteljev, temveč predvsem tiste, ki izpolnjujejo njihova legitimna pričakovanja. In ta, kot lahko sklepamo iz prej povedanega, niso preprosta niti skromna, in jih ustvarjalci in založniki ne smemo spregledati. Prostovoljno berejo samo tiste knjige, ki jih resnično zanimajo in nudijo odgovore na ključna spoznavna, moralna in estetska vprašanja. Pri tem jih v imenu vseh razumevajočih pedagogov podpira celo svetovno znani pisatelj Daniel Pennac, ki v knjigi *Čudežno potovanje* trdi naslednje: tudi otroci imajo pravico nebrati, brati površno in samo tisto, kar jih zanima, odložiti knjigo pred koncem in jih brati več v poljubnem neredu.

Otrok se v desetih letih, ko je aktivni bralec otroške in mladinske književnosti, sreča s približno 600 knjižnimi deli (Vir: Joan Aiken, 1982). To je le malo več, kot

jih v enem samem letu izide na Slovenskem, k ponudbi pa moramo prišteti še vsa klasična in šolska berila starejšega datuma. (Vir Tilka Jamnik: leta 1994: 260, 1995: 351, 1996: 446.) Ali lahko ob tolikšnem obilju sploh govorimo o realni potrebi po izdajanju novega mladinskega leposlovja? Za koga pišemo? Ali bodo vse natisnjene knjige sploh prebrane? Zastavljenega vprašanja seveda ne moremo rešiti s kvantitativnim odgovorom, odločilna je vsebina, tematika, načini literarne obdelave snovi. Kaj in kako jim napisati, prevesti, natisniti in ponuditi v branje? Nekatere zvrsti in teme so seveda popolnoma izumrle, nekatere sta uspešno prevzela televizija in film, nekatere so postale ali ostale nenavadno priljubljene – na primer najstniški dnevnik, romanca in grozljivka.

Mladi imajo res vrsto spoznavnih, moralnih in estetskih vprašanj, ki pa jih znamo predvideti in se nanje pripraviti, po drugi strani pa so izjemno dobro informirani – o življenju, smrti, kriminalu, spolnosti, mamilih in še marsičem. Ponudba svetovalnih in leposlovnih knjig bi težko bila večja in bolj vsestranska. V tujih medijih se vse pogosteje raznemajo celo polemike, ali ni obilje presunljivih zgodb o temačnih, zamolčanih in skrajno deviantnih pojavih že kar pretirano zastrlo (literarnega) obzorja sodobnega mladostnika in ali ni dobronamerna skrb že postala oblika tržne manipulacije. Po mojem mnenju je takšno zastavljanje dileme velika manipulacija, kajti sodobni angažirani najstniški romani se prodajajo in berejo brez vsiljive medijske podpore, kot so je deležni nekateri drugi, lažji in blažji žanri. Tudi pišejo jih resni, odgovorni avtorji brez megalomanskih medijskih ambicij.

Na tem mestu svojo pozornost iz bralčevega kvadranta selim v smeri avtorja in založnika, ki naj bi bila poklicana in sposobna ustvariti takšna dela in programe, ki ustrezno nadaljujejo izvirne smotre in tradicijo mladinske književnosti, zadovoljujejo potrebe mladih bralcev in opravičujejo smisel tolikšne produkcije. Pisatelj mora praviloma upoštevati starost in bralno sposobnost publike, ki jo nagovarja, obvladati mora ustrezne fabulacijske prijeme, tematiko in žanr, ki ga piše, poznati mora čim več drugih domačih in prevedenih knjig, ki jih bralci verjetno že poznajo, pa tudi natisnjena niso bila povsem slučajno. Čeprav je vsak avtor enkrat, nepovpljiv in svoboden ustvarjalec, pa načeloma ne piše samo zase in izključno po svojih merilih. Njegovo delo je posvečeno njegovim bralcem, pri čemer se mu ni treba podrejati najnižjim kriterijem popularnega okusa (razen če se sam tako odloči), temveč mora v strukturi upoštevati vrsto konvencij, drugače ga ne bo nihče razumel niti upošteval. Poleg tega je dobro ločiti med svojo realno osebo in vlogo pripovedovalca. – Mogoče koga res zanima peka krompirja in rezljanje piščali, nobenega otroka pa ne zanimajo pastirske izkušnje nekega pisatelja, razen če se je na paši zgodilo kaj nenavadnega, kar si zasluži biti zapisano v knjigi; literarna resničnost je pomembnejša od prave resničnosti in to velja tudi za tako imenovane realistične angažirane romane – v *Gimnazijki* doživljamo Jelkino usodo bolj resnično od sicer v tistih časih pogoste in še kako realne dnevnopolitične teme lika odgovorne socialistične osebnosti. Večini besedil, ki sem jih v svoji sicer kratki karieri zavrnil, je manjkala prav ta sestavina, posledica pomanjkanja avtorjeve empatije ali sposobnosti vživljanja v bralčevo realnost kot del literarne stvarnosti. Žal jih je večina kasneje izšla pri drugih založbah.

Za vsako starostno stopnjo, zvrst in žanr veljajo drugačna pravila zanimivega, in konec koncev tudi dobrega pisanja. Kar je zanimivo za najmlajše (morda so to pravljičice, živalske povesti in rime), ni primerno za deset- in dvanajstletnike, ki

pričakujejo predvsem zanimivo zgodbo in srečen konec. Že leto ali dve starejši bralci imajo povsem drugačne bralne sposobnosti in zahteve, zanimajo jih čustva in ideje, iskanje identitete, svoje mesto v družbi in svetu. Izvirnih ali šablonskih receptov za pisanje je bržkone mnogo in kolikor vem, pri nas ne prirejamo tečajev kreativnega pisanja, mladinski pisatelji pa se redno in organizirano sestajajo šele nekaj let in pozitivne učinke njihovih simpozijev z zanimanjem pričakujemo. Kljub temu nekateri slovenski pisatelji v svojih knjigah izkazujejo solidno obrtno znanje in veliko sposobnost za navezovanje zaupnega dialoga z bralcem. Nikakor se ne zavzemam za cenene zvijače s prisiljeno uporabo sodobne urbane ali subkulturne ikonografije in pogovornega jezika, to nam mladi prej zamerijo kot sprejmejo z naklonjenostjo. Minimalni skupni imenovalec uspešne komunikacije je empatija do bralca in prepričljivost perspektive, ki jo prikazuje besedilna stvarnost in omogoča tematsko aktualizacijo. To še posebej velja za književnost, namenjeno odraščajoči mladini, čeprav se pri tem zapletemo v paradoks – v tem obdobju naj bi se mladi pripravljali postati odrasli bralci, mi pa jih (a še to dve leti kasneje, v 3. letniku) razvajamo z Caulfieldom Holdenom. Srednješolski učni program predvideva, da morajo otroci pri 15.letih razumeti *Kralja Ojdipa* – a meni ni jasno, kako naj razumejo tragiko incesta, še preden so bili (realno in literarno) deležni razodetja prve spolne izkušnje. Današnja mladina, vsaj tisti del, ki obiskuje srednje šole, očitno živi dvojno življenje, kar je samo po sebi tako ali tako pogost literarni motiv. Upam, da si pri tem uspešno pomagajo s primernimi knjigami.

V Pionirski knjižnici v Ljubljani sem naletel na zanimivo knjigo Joan Aiken *The way to write for children* iz leta 1982, ki pa je bila v zadnjih 10 letih samo enkrat izposojena. Iz nje bi vam z veseljem citiral daljši odlomek. Govori pa o tem, kakšna je pot do dobrega mladinskega pisatelja in s katerimi priučenimi spretnostmi bo svojo nadarjenost uspešno posredoval drugim.*

Naj to nikakor ne zveni, kot da med slovenskimi pisatelji za mladino danes ni nadarjenih in uspešnih avtorjev. Ne bom jih našteval, omenil bom le enega, ki je bil prejšnji teden deležen najbolj demokratične literarne nagrade na Slovenskem – otroci so ga izbrali za svojega najbolj priljubljenega pisatelja. To je Bogdan Novak, njegova priljubljena knjiga *Ninina pesnika dva*, posvečena osnovnošolski zaljubljenosti, očitno uspešno nagovarja beročo mladino današnjega časa in bi si zaslužila tudi tehtno primerjavo z znamenitimi slovenskimi mladinskimi romani izpred 30 let. Vendar to (vsaj na tem mestu) ni moj namen, preveč se mi mudi omeniti še tretjo profesionalno skupino, urednike in založnike mladinske književnosti.

Založniki imajo v procesu nastajanja in distribucije mladinske književnosti najmanj dvojno vlogo – razpeti so med želje pisateljev, potrebe bralcev, nasvete stroke ter lastne tržne in programske interese. Ker vlogo založnika pojmem kot odgovorno programsko sodelovanje z vsemi udeleženci književne verige, tudi izdajanje mladinske književnosti vidim kot veliko večji izziv kot zgolj distribucijo potiskanega papirja in izplačevanje avtorskih pravic. Mladinsko založništvo je dinamična, vsebinsko bogata komunikacija z avtorji, njihovimi teksti, bralci in strokovno javnostjo.

V Sloveniji je mnogo pisateljev in še več takšnih, ki si to želijo postati, zato je ponudba izvirnih rokopisov velika, njihov kvalitativni razpon pa zelo velik. Pri

---

* Odlomek je bil objavljen v mesečniku *Firbec*, septembra 1998.

oblikovanju programa in izboru naslovov odgovoren urednik oziroma založnik uporablja določene kvalitativne in vsebinske kriterije, brez katerih ni programa, temveč samo kup natisnjenih knjig, ki samevajo v praznini. Prepričan sem, da posamezna književna dela dobivajo svoj smisel in uresničujejo svoje poslanstvo šele v kontekstu programa, v katerem se pojavljajo. Sodelovanje z avtorji se pogosto začne, še preden je napisano prvo poglavje, in sodelovanje z bralci se nadaljuje še desetletja po izdaji pomembne ali priljubljene knjige. Kot primer uspešnega sodelovanja z avtorji naj spet omenim Bogdana Novaka – in njegovih deset mladinskih povesti *Zvesti prijatelji*, ki jo je po ugodnem sprejemu *Bele pasti* sam zasnoval kot serijo, ki še danes predstavlja jedro kvalitetnega razvedrilnega branja v osnovni šoli. Pomembno se mi zdi opozoriti, da do tistega leta še noben slovenski mladinski pisatelj ni v enem letu pri eni založbi objavil tolikšnega števila knjig. Večina založnikov ne izdaja samo knjig domačih avtorjev in to iz več razlogov, res pa je, da si nekateri več obetajo od uvoženih projektov, ki so bolj donosni. Založnik, ki si želi obdržati kreativno vlogo v odnosu do celotne slovenske mladinske književnosti, ki vključuje tudi interese bralca in razvoj stroke kot celote, v svoj program po enakopravnih kriterijih vključuje tudi prevode sodobnih in klasičnih del iz tujih književnosti. S tem širi bralna in kulturna obzorja bralcev, pa tudi spodbuja domače avtorje k novim temam in pristopom. Izdajanje književnosti za najstnike je za vsakega založnika velik finančni in vsebinski izziv, je dinamičen proces izmenjavanja idej in spodbud, za katere smo hvaležni vsem, s katerimi se pri svojem delu srečujemo.

Če mi je uspelo začrtati krožnico ustvarjalnih spodbud in kroženje ustvarjalnih izzivov med bralci, avtorji in založniki, potem si mladinsko književnost lahko predstavljamo kot površino, vsebino tega čarobnega kroga. Ta zagotovo ne bi bila tako zanimiva in pestra, pa vendarle pregledna, urejena in vsakomur dostopna, če nam pri tem ne bi pomagali izkušeni, razumevali in strokovno podkovani strokovnjaki – učitelji, profesorji, mentorji in knjižničarji.

Knjižničarke in knjižničarji šolskih in splošnih knjižnic dobro poznajo vse naše knjige in mlado občinstvo, ki so jim namenjene. S svojim delom pa ne spodbujajo le mladih, kakšne in katere knjige naj berejo, pač pa z organizacijo obiskov, gostovanj in posvetovanj svoje znanje in izkušnje radodarno delijo tudi s pisatelji in uredniki slovenskih založb, tako da smo ob stikih s svojimi bralci deležni novih ustvarjalnih izzivov in spodbud. V čast in poklic si štejemo, da lahko svojo hvaležnost izrazimo z tisočericimi besedami na straneh svojih knjig.

Igor Saksida
Filozofska fakulteta, Ljubljana

ZAKAJ, KAKO, ZA KOGA – »PETDESET ZLATNIKOV«?

Literatura ni mrtva črka na papirju, je živ dvogovor med avtorjem, knjigo, bralcem, literarnim in duhovnim izročilom; dialog ki se odvija v veselju medijev, najrazličnejših literarnih junakov, dogodkov in tem. In kaj bi lahko bil skupni pojem vsega tega kot – svoboda branja in pogovor o branju?